

Уласна рускія найменні з'яўляюцца найбольш значнай часткаю апісваемай лексічнай групы – 69,5% ад усёй колькасці разглядаемых лексем. Гэта найменні спрадвечна рускага паходжання і найменні, запазычаныя з іншых моў. Спрадвечна руская заалагічная тэрміналогія фарміравалася ўжо на аснове законаў рускай мовы і ўяўляе сабой розныя словаўтваральныя спосабы: суфіксальны, складанасуфіксальны, інтэрфіксальны і іншыя. Усе яны з'яўляюцца дэрыўатамі ад спрадвечна рускай лексікі. У гэты перыяд значна павялічваецца колькасць запазычаных лексем, пераважная большасць якіх прыйшла ў рускую мову кніжным шляхам, у сувязі з фарміраваннем рускай заалагічнай тэрміналогіі. Як правіла, запазычваліся найменні жывёл, невядомых рускай заафаўне (*лума, орангутанг, тапир, скунс* і інш.), або рэдкія (*енот, ілька, кашалот* і інш.).

Асноўную масу складаюць запазычаныя з цюркскіх, французскай, англійскай і нямецкай моў, што гаворыць аб пашырэнні міжнародных сувязей Расіі як на Захад, так і на Усход. Прычым заходнееўрапейскія мовы ў большасці выпадкаў не з'яўляюцца першакрыніцамі дадзеных слоў, а толькі праваднікамі наймення з мовы-крыніцы ў рускую мову.

Такім чынам, прасачыўшы працэс фарміравання лексічнай групы заалагічных тэрмінаў у рускай мове ад праславянскага перыяду да сучаснага стану дадзенай тэматычнай групы, можна зрабіць наступныя вывады.

1. Руская заалагічная наменклатура ўяўляе сабой тэматычную групу, якая склалася гістарычна і ўключае ў сябе розныя па паходжанню найменні: узыходзячыя да праславянскага лексічнага фонду, да лексікі старажытнарускай мовы, уласна рускія найменні, якія ўтрымліваюць назвы жывёл, утвораныя са спрадвечна рускай лексікі, і запазычаныя.

2. У рускіх найменнях жывёл ад праславянскай эпохі да ўласна рускага перыяду прасочваецца тэндэнцыя ў наступным абазначэнні: сямейства – род – від.

Назвы, якія ўзыходзяць да лексікі праславянскай мовы, паслужылі базай для фарміравання лексіка-семантычнай групы найменняў дзікіх жывёл і сталі ўжывацца для абазначэння сямействаў і родаў. У старажытнарускай перыяд фарміравання дадзенай тэматычнай групы пачаўся працэс відавочнага адрознення жывёл, пагэтану ў складзе лексікі гэтага перыяду знайшлі адлюстраванне як найменні для абазначэння сямействаў і родаў, так і найменні, якія абазначаюць віды.

Ва ўласна рускі перыяд працэс відавочнага адрознення адбываўся асабліва актыўна. Таму лексіка дадзенага перыяду ў асноўным выкарыстоўваецца для абазначэння відаў жывёл у межах аднаго сямейства або рода.

3. Найменні, узыходзячыя да праславянскага лексічнага фонду, паслужылі базай для фарміравання рускай заалагічнай наменклатуры і ў сучаснай заалогіі ў асноўным з'яўляюцца назвамі сямействаў і родаў.

4. У даследуемай лексічнай групе найменняў дзікіх жывёл значнае месца займаюць запазычаныя, найбольшая колькасць якіх з'явілася ў мове ва ўласна рускі перыяд, што сведчыць аб пашырэнні міжнародных сувязей і ўстанаўленні асабістых і афіцыйных кантактаў. Значная частка запазычанняў прыйшла ў рускую мову кніжным шляхам з замежнай навуковай літаратуры пры фарміраванні рускай тэрміналагічнай наменклатуры.

Такім чынам, лексіка-семантычная група найменняў дзікіх жывёл, якая намі разглядаецца, утрымлівае розныя па свайму паходжанню і выкарыстанню кампаненты: найменні, атрыманыя ў спадчыну з праславянскай і старажытнарускай моў; устарэлыя найменні, якія выйшлі з ужывання; назвы літаратурныя, агульнаўжывальныя і дыялектныя (невялікая частка); найменні тэрміналагічныя, якія ўжываюцца толькі ў спецыяльнай заалагічнай літаратуры.

¹Гл.: Гамкрелідзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси, 1984. Т.2.

²Гл.: Филин Ф. П. Образование языка восточных славян. М.; Л., 1962. С.278.

³Гл.: Сорокин Ю. С. // Материалы исследования по лексике русского языка XVIII в. М.; Л., 1965. С.7.

А.А.АКУЛЕНКА

ПРАЯЎЛЕННЕ РУСКА-БЕЛАРУСКАЙ МОЎНАЙ АГУЛЬНАСЦІ У НАЙМЕННЯХ ГАЛАЎНЫХ УБОРАЎ

(на матэрыяле астраўных рускіх гаворак
Жлобінскага раёна Гомельскай вобласці)

Найбольш вялікую групу сярод найменняў галаўных убораў, зафіксаваных у жлобінскіх астраўных рускіх гаворках, прадстаўляе лексіка, агульная для рускай

і беларускай моў. Прычым пераважную большасць слоў гэтай групы складаюць запазычанні з заходнееўрапейскіх і цюркскіх моў.

Агульнай для рускай і беларускай моў з'яўляецца назва галаўнога ўбора, пераважна цёплага, мяккага (ССРЛЯ, ТСБМ), – *шапка*. Калі ў наш час у гарадах гэтым прадметам адзення карыстаюцца ў роўнай меры і мужчыны, і жанчыны, то для жыхароў даследуемых вёсак *шапка* – пераважна прадмет мужчынскага ўбрання: Тойць, што на гольву нядзялі, мы абыйчнь завём так мушкью шапку. Вунь нъ гвазде шапкь дэдьвъ висит (Б.)¹.

Даныя Этымалагічнага слоўніка рускай мовы М.Фасмера сведчаць аб запазычанні лексемы *шапка* праз верхнянемецкае *scharpel* са старафранцузскага *chapel, chape* з лацінскага *sappa*.

У жлобінскіх рускіх гаворках адзначана відавая назва шапкі – *кубанка*: Батькь ус'о кубанку нядяваў (Зар.). Па ўсёй верагоднасці, значэнне наймення *кубанка* ў даследуемых гаворках супадае са значэннем дадзенага назоўніка ў рускай і беларускай літаратурных мовах: 'шапка з футравым акалышам і плоскім верхам (ад назвы р.Кубань на Паўночным Каўказе' (ССРЛЯ, ТСБМ).

Прыналежнасцю дыялектнай лексікі з'яўляецца слова *валёнка*, якое абазначае ў жлобінскіх рускіх гаворках мужскую шарсцяную шапку, у перасяленчых гаворках Веткі – валяную шапку (Ветка), а ў арлоўскіх, калужскіх і смаленскіх гаворках – валяную, лямцавую, суконную шапку, капялюш (СРНГ). Дадзеная лексема мае больш шырокае распаўсюджанне на беларускай тэрыторыі: з семантыкай 'валяная шапка' і 'цёплая хустка' яна вядома мінска-маладзечанскім (Жыдовіч), магільёўскім (Магільёўшчына), паўночна-заходнім (Паўночны захад Беларусі), гродзенскім (Сцяшковіч) дыялектам.

Найменне *шаль*, якое ўжываецца ў рускай мове для назвы вялікай тканай ці вязанай хусткі (ССРЛЯ), у мове рускіх перасяленцаў выступае ў тым жа значэнні: Шаль – ёть главной убор. Насили шали внакитъ (А.). М.Фасмер указваў на запазычанне гэтага наймення з новаперсідскага *šāl* праз французскае *schâle*, нямецкае *Schal* ці англійскае *shawl*. Беларускае слова *шаль* адрозніваецца формай мужчынскага роду ў адзіночным ліку і больш вялікім семантычным аб'ёмам: акрамя ўказанага значэння (агульнага з рускай мовай), яно называе шалік: выраб з тканіны або шарсцяных нітак для захутвання шыі (БРС).

У даследуемых гаворках словы *башлык* і *капюшон* з'яўляюцца раўназначнымі: Башлык – нъ г'лаву адяйецъ, къпюшонъ, къпляйцъ с кърткими (А.). Башлык – эть как къпюшонъ. Надёл плащ з бьшлыкѡм (Ск.). Ф старьйъ врѣмъ бьшлыкѡф нѣ былъ, а тапѣрь шйѹт. Къртки шйѹт з бьшлыкѡм. Сыну купиши такуѹ къртку, так онъ башлык и ни насил (Сол.).

Паводле даных ССРЛЯ, башлыкѡм называецца род верхняга галаўнога ўбора у выглядзе суконнага востраканечнага калпака, які закрывае ўсю галаву да плеч. Складальнікі ТСБМ лічаць гэтую рэалію разнавіднасцю капюшона: "Башлык, а.м. Суконны востраканечны капюшон з доўгімі канцамі, які надзяваецца на шапку".

Найменні *башлык* і *капюшон* увайшлі ў склад рускай літаратурнай мовы ў розныя часы: першае запазычана з татарскай мовы не пазней XVI ст., другое – з французскай мовы ў XVIII ст. (ЭСРЯ).

Такім чынам, можна меркаваць, што ў сучасных жлобінскіх гаворках слова *башлык* страціла першапачатковае значэнне і набыло іншае: 'адкідны галаўны ўбор, прымацаваны ззаду да каўняра верхняй адзёжыны; капюшон'.

Для назвы галаўнога ўбора нявесты рускія перасяленцы ўжываюць два словы іншамоўнага паходжання: арабскае *фата* і французскае *вуаль* (Фасмер), а таксама варыянт апошняга – *валь*: Нявесту на свадьбу рядили у самый лучшый. Яе абрижали в бѣльйъ плѣт'ть с фатѡй, а на ноги самый лучшый тѹфильки или батиньчки (Б.). Вуаль – как замуш идѹт. Ёсць вуаль, фата (А.). Як паказвае ілюстрацыі матэрыял, найменне *вуаль* у гаворках выступае эквівалентам слова *фата*.

Паяўленне ў гаворках назоўніка *валь* можна растлумачыць, відаць, тым, што рускай мове не ўласціва спалучэнне дзвюх галосных у межах марфемы: Нявестъ нъ г'лаву адяйѡт цвятѹи и бѣлую валь (Ск.). Валь – эть пѣ-старикѡфски валь. Ктѡ скажѹ и фатѡ. Алиш большъ фсѣ валь. Тапѣрь жѹ нядяваѹт карѡткую валь, а раньшъ фсѣ длинную (Ск.). Лексема *валь* адзначана ў пскоўскіх (Пскоў) і мінскіх (Мяцельская) дыялектах.

Найменне *вязанка* (і яго варыянты *вязанка*, *вязёнка*) у жлобінскіх рускіх гаворках мнагазначна. Яно служыць назвай розных вязаных з шэрсці вырабаў:

панчох, рукавіц, кофт, хустак, карунак: Вя́зэньк, вяза́ньк – чулки вяжут, вяжут рукавіцы, кру́жэв, пирца́тки с нитьк (Б.). Вяза́ньк – сьмаде́льньгь ко́хтх вяза́ньгь (Зар.). Зимой я вяза́нку нъ гьлаве́ нашу́ (Зар.). Пскоўскі абласны слоўнік сведчыць аб наяўнасці ў гэтай лексемы значэння 'вязаныя хатнія туплі, тапачкі'. У ССРЛЯ слова *вяза́нка* з семантыкай 'вязаны шарсцяны прадмет' (жакет, світэр і да т.п.), 'вязаная рукавіца' – аднесена да прастамоўных. У ТСБМ гэта найменне прыводзіцца ў значэнні 'вязаная рэч (кофта, світэр і пад.) з паметай "разм.". Як абазначэнне хусткі лексема *вяза́нка* вядома на Пскоўшчыне (Пскоў), Лоеўшчыне (Янкова), Віцебшчыне (Каспяровіч).

Як вынік суседства дзвюх моў і цесных кантактаў рускіх і беларусаў у сумежных гаворках назіраецца пранікненне слоў рускай мовы ў беларускую і наадварот. Тыповым прыкладам такога ўзаемнага ўплыву з'яўляецца пара *платок–хустка*: Фсэ былі адэты красивъ – ба́бы ф платка́х, а де́фки ф ша́лькьх (Б.). Мнэ дачка́ пьдариль цвятistou ху́стку, так я яё на празьніки нъдява́ю (Б.). Лексемы *хуста*, *хустка* прадстаўлены ў слоўніку УІ. Даля са спасылкай на паўднёвыя і заходнія гаворкі; слова *платок* адзначана ў беларускіх гаворках Лоеўшчыны (Янкова), Магілёўшчыны (Бялькевіч), Віцебшчыны (Каспяровіч).

У астраўных гаворках рускіх перасяпленцаў зафіксавана бязафікснае *плат*, якое ССРЛЯ кваліфікуе як устарэлае і паэтычнае: Плат купили́ но́вый з блёсткьми, гаворим: блискучий плат. Как умрёт чилавёк, так плат чёрный адыо́т (Сол.). УІ. Даль прыводзіць *плат*, *платок*, не ўказваючы месца.

Манера нашэння хусткі, канцы якой завязваюцца на патыліцы, у маўленні жлобінскіх старавераў атрымала назву *ба́бочка*: Ба́бчкь – плато́к пад ба́бччку, кагда́ канцы́ назат завязаны. У нас мьлада́и плато́к пад ба́бччку завязывьют (Б.). Ба́бчкь – ё́тх када́ плато́к зза́ди завязваи́цх. Зъвиза́л плато́к ба́бчкьъй – стару́хи гьварят (Ск.). Такім жа чынам завязваюць хустку беларускія жанчыны ў вёсках Лоеўскага раёна (Янкова). Найменне *ба́бочка* існуе і ў рускіх гаворках Веткі, аднак тут яно абазначае іншую манеру нашэння хусткі: яе канцы завязваюцца бантам на макушцы (Ветка).

У халодную пару года жанчыны-стараверкі надзявалі пад хустку *чапе́ц* – лёгкі галаўны ўбор у выглядзе зробленай з матэрыі ці вязанай шапачкі: Чапе́ц – ё́тх то́жх гьлавно́й убо́р. Яво́ адыва́ли пат плат, ё́тх для типла́ зимой (А.). Ба́бы ра́ньшъ насыли пат плат чапе́ц (А.). Чапе́ц – ё́сътх та́кайъ ша́пкь прос́тъ кру́гльгь, с мьтирьялу́ или вяза́ньгь. Чапе́ц стару́хи насыли ра́ньшъ, тьпе́р у́жэ ни но́сят (Б.). Де́ўки чапцы́ ни насыли (Ск.). Па даным ССРЛЯ, *чапе́ц* – лёгкі жаночы галаўны ўбор, звычайна ў выглядзе капара, які насілі ў XVIII–XIX стст. (Параўн. раўназначнае беларускае *чапе́ц* – ТСБМ.)

Калі *хустка* была абавязковым галаўным уборам замужніх жанчын, то *касінкі* насілі пераважна дзяўчыны: Платки́ де́вушкь у нас нъзыва́ют каси́ньк (Б.). Рускае найменне *косы́нка* РБС перакладае радам слоў: *хусцíнка*, *ху́стка*, *касíнка*.

Назва дэталі дзявочай прычоскі ў выглядзе стужкі, якая ўплецена ў касу, – *косні́к* – ёсць у мове рускіх, украінцаў, беларусаў. Л.А.Маўчанавя гаворыць аб тым, што адрозненні ў прычосках і галаўных уборах дзяўчын і замужніх жанчын захоўваліся да пачатку XX ст. Дзяўчыны паўсюдна запляталі валасы ў косы. Беларускі запляталі валасы ў адну касу, як гэта было шырока вядома ў рускіх, ці ў дзве, як у украінак. Ва ўсіх усходніх славян косы плялі большай часткай у тры пасмы, уплятаючы ў канцы рознакаляровыя стужкі – *касні́кі*, палоскі яркай тканіны ці шну́р².

СРНГ указвае на мнагазначнасць слова *косні́к* і яго распаўсюджанасць у паўночнарускіх, паўднёварускіх і сярэднярускіх гаворках. У ТСБМ лексема *касні́к* прыводзіцца без памет. Рускае жлобінскае *косні́к* мае значэнне, не ўказанае ў слоўніках: 'дзявочы галаўны ўбор у выглядзе стужкі, якая павязваецца на галаву': Дэ́вичы павя́ски нъзыва́ют ко́сники (Б.).

Беларускімі адпаведнікамі рускіх літаратурных *шарф*, *ша́рфик* з'яўляюцца *шаль*, *ша́лік* (РБС): Ша́лик – закру́чивъть вакру́к ше́и, шарф (Ск.). В дярэ́вни ни пряду́т тьпе́рь, а в го́рьди лю́ди пряду́т и де́льют ша́пки, ша́рфики (А.). Уключэнне пералічаных слоў у групу найменняў галаўных убораў, вядома ж, патрабуе пэўнай агаворкі. Па азначэнні, дадзенаму ў ССРЛЯ, *шарф* – зроблены з матэрыі або вязаны выраб у выглядзе доўгай паласы, які надзяваецца на шыю, на галаву ці на плечы; *ша́рфик* – маленькі ці лёгкі шалі́к. У рускую мову назоўнік

шарф увайшоў з нямецкага *Schärpe* 'шалік', якое паходзіць ад французскага *escharpe* 'павязка на руцэ'. Мовай-пасрэдніцай паміж нямецкай і рускай выступіла польская мова (Фасмер).

Сярод назваў галаўных убораў выдзяляюцца словы, створаныя суфіксальным спосабам ад утваральных асноў, шырока вядомых рускай і беларускай мовам. Да іх адносяцца *атлэ́ска* і *картузо́к*.

Лексема *атлэ́ска*, вытворная ад *атла́с*, мае невялікі арэал распаўсюджвання. У значэнні 'хустка з атласу' яна прадстаўлена ў СРНГ са спасылкай на пензенскія гаворкі; гэтым жа словам у гаворцы Аляксандраўкі называюць і іншыя прадметы, сшыты з той жа тканіны: Мнё мой сын з Мінску такую красівую атласку прывёс, как надёну нъ гълаву, так блицыт (А.). Атласкь – кофтычкь, два рукавы и пугвицы (А.). У рускіх гаворках Веткі найменне *атлэ́ска* абазначае шаўковую хустку (Ветка). М.Фасмер указвае на запазычанне слова *атла́с* з арабскай мовы (*atlas* 'гладкі').

Словам *картузо́к*, памяншальна-ласкавым ад *карту́з*, рускія перасяленцы называюць дзіцячую фуражку, а таксама казырок у мужчынскіх галаўных уборах: Ма́льчыки на́сили на гълаву́ картузо́к (К.). Ле́тъм ша́пчыки на́сили с карту́ско́м, къзырёк нъзыва́ицъ (Ск.). У першым значэнні лексема *картузо́к* адзначана ў валагодскіх гаворках (СРНГ). Другое не прадстаўлена ў выкарыстаных слоўніках.

Па звестках Этымалагічнага слоўніка рускай мовы А.Р.Праабражэнскага, *карту́з* уведзены ў рускіх сялян нямецкімі каланістамі Паволжа, а слова *карту́з* нідэрландскага паходжання (з галандскага *kardaes*). Беларускія лексікаграфічныя крыніцы не зафіксавалі суфіксальнае ўтварэнне *картузо́к*. Пры агульнасці для рускай і беларускай моў лексемы *карту́з* найменне *картузо́к* адносіцца толькі да рускай дыялектнай лексікі.

Назва шчытка ў галаўным уборы, які выступае над ілбом, – *казыро́к* (ТСБМ) – уваходзіць у склад як беларускай, так і рускай мовы (параўн. рус. *козырёк* – ССРЛЯ).

Жлобінскі назоўнік *козы́рь* 'казырок' адрозніваецца ад архангельскага, наўга-родскага, валагодскага *козы́рь* (СРНГ) толькі націскам: Зъла́мил ша́пку – ё́тъ ё́сли яна́ ба́льша́йтъ, да́к ка́зырь пѣ́днима́ют и ша́пку нъ а́дно ўхъ ста́вют (Сол.). У іншых лексікаграфічных крыніцах дадзеная назва не зафіксавана.

У нядаўнім мінулым жанчыны рускіх вёсак Жлобінскага раёна насілі *како́шнікі*. Давнэй мы насілі платкі, кабощнікі. Како́шник са́шійом с ма́тирья́лу, шу́нро́чкъм зятя́нім так, што́бы ва́ло́с ня бы́ль ви́днъ (Ск.).

У ССРЛЯ лексема *како́шник* прадстаўлена ў значэнні 'старадаўні паўночна-рускі жаночы галаўны ўбор у выглядзе ўпрыгожанага і расшытага паўкруглага шчытка над ілбом'. Гэта слова ўвайшло ў ТСБМ, прычым складальнікі слоўніка ўказваюць на рускі характар дадзенай рэаліі і яе наймення. Этнографы, у прыватнасці Г.С.Маслава, адзначаюць у сваіх даследаваннях, што *како́шнік* насілі замужнія жанчыны, прычым багатыя, і надзявалі яго ў асабліва ўрачыстых выпадках – на вяселле ці ў свята. М.Фасмер указвае, што слова *како́шник* з'яўляецца вытворным ад *како́шь* ("курыца" і "певень") і названа так па падабенству з грэбнем на галаве птушкі.

Рускія астраўныя гаворкі, якія доўгі час знаходзіліся ў іншамойным асяроддзі, не маглі не адчуць уплыву беларускай мовы. Так, у маўленне рускіх перасяленцаў пранікаюць беларускія назвы галаўных убораў, але ў працэсе запазычання гэтыя лексемы часта змяняюць сваё значэнне: беларускія найменні пераносзяцца на іншыя прадметы адзення. Прыкладам можа служыць слова *шалі́к* 'выраб з тканіны або шарсцяных нітак для захутвання шыі' (ТСБМ). Разам з указаным значэннем у жлобінскіх рускіх гаворках яно набыло іншае: 'вялікая прыгожая хустка', якое не адзначана ў выкарыстаных слоўніках: Ё́тъ вот вы́ шарфо́вы вя́жыти, ё́тъ у нас ша́лик нъзыва́ицъ (Б.). Ша́лик – жэ́нскы́й шаль с кра́сьчы́ными узо́рьми. У це́ркву ха́дзіли, ша́лик а́дива́ли (Сол.).

Некаторыя словы, запазычаныя з беларускай мовы, атрымалі ў даследуемых гаворках новае значэнне ў выніку метанімічнага пераносу. Так, назву тканіны з набіўным узорам (ТСБМ) *набіва́нка* рускія перасяленцы перанеслі на назву мужчынскай шапкі: Нъбыва́нки – ё́тъ ша́пки ра́ньшъ де́льтли му́шскы́й. Свѣ́рху из мѣтирья́ль нѣтки то́лсты́й вы́тя́гъвали и укла́дывали (Сол.). У значэнні 'шапка з букліраванай тканіны' назоўнік *набіва́нка* зафіксаваны ў рускіх гаворках Веткі, дзе ён выступае і як абазначэнне штучнай футры і хусткі з намаляваным на адным баку тканіны ўзорам (Ветка).

У рускіх гаворках Жлобінскага раёна адзначаны таксама словы, пра запазычанасць якіх з беларускай мовы можна толькі меркаваць. Да гэтай групы адносяцца раўназначныя *гáрус* і *гáруска*, якія называюць жаночую хустку з шэрсці: *Гáрус – платок шырстаны, жолты, цвiты пь краям. Гáрус рáнышль па прáзьнікьм насыли (Б.)* А вот зiмóй гáруску нашó, да. Тяплó в ней óчинь (Сол.). Першая лексема прадстаўляе сабой вынік метанімічнага пераносу з назвы матэрыялу на прадмет, зроблены з яго. Слова *гáрус* было запазычана з польскага *haras* у XVI ст. (Фасмер). У кнізе “Даўнія запазычаныя беларускай мовы” А.М.Булыка гаворыць аб паходжанні гэтай лексемы з нямецкага *Haras*⁴. У сваёй манаграфіі, якая выйшла пазней, А.М.Булыка ўдакладняе этымалогію слова *гáрус*, узводзячы яго да французскага *Agas* (назва горада)⁵. Мовамі-пасрэднікамі названы (у першай рабоце) старапольская, чэшская, а ў больш позняй – старапольская, нямецкая мовы. А.М.Булыка адзначае, што такі шлях запазычання быў характэрны для вялікай групы старабеларускай бытавой лексікі, таму што асноўная частка тканін і ўбораў італьянскай, французскай, англійскай, галандскай, нямецкай вытворчасці імпартавалася ў Вялікае княства Літоўскае (у склад якога ўваходзіла Беларусь) праз Польшчу.

Даныя слоўнікаў дазваляюць зрабіць вывад аб больш раннім бытаванні слова *гáрус* у беларускай мове і пазнейшым распаўсюджванні яго ў рускай. Слоўнік рускай мовы XI–XVII стст. сведчыць аб ужыванні гэтай лексемы ў помніках 1567 і 1674 гг. Гістарычны слоўнік беларускай мовы называе датай першай фіксацыі назоўніка *гáрус* 1510 г. (у помніку “Книга судебных дел”).

Суфіксальнае ўтварэнне *гáруска*, якое служыць для намянення хусткі з гаруса, адзначана ў гаворках Лоеўскага раёна Гомельскай вобласці (Янкова). У тым жа значэнні зафіксаваны лексемы *гáрусаўка* і *гарысоўка* ў беларускіх гаворках Гродзеншчыны (Сцяшковіч), Гомельшчыны (Гомельшчына), Лоеўшчыны (Янкова). Назоўнікі *гáрус* і *гáруска* вядомы рускім гаворкам Веткі як абазначэнне хустак розных відаў (Ветка). У іншых рускіх лексікаграфічных матэрыялах слова *гáруска* не знойдзена, што дазваляе дапусціць запазычанне яго рускімі перасяленцамі ў беларусаў.

¹ Прыклады прадстаўлены ў форме, запісанай зборнікамі. Скарачаныя назвы даследаваных вёсак: А. (Аляксандраўка), Б. (Баршмоўка), Зар. (Зарэчча), К. (Кругі), Ск. (Скарына), Сол. (Салочін).

² Гл.: Молчанова Л. А. Матэрыяльная культура беларусоў. Мн., 1968. С. 165.

³ Гл.: Маслова Г. С. // Восточнославянский этнографический сборник. М., 1956. С. 551.

⁴ Булыка А. М. Даўнія запазычаныя беларускай мовы. Мн., 1972. С. 80.

⁵ Ён жа. Лексічныя запазычаныя ў беларускай мове XIV–XVIII стст. Мн., 1980. С. 73.

⁶ Там жа. С. 105.

Скарачэнні

БРС – Беларуская-рускі слоўнік: У 2 т. Мн., 1988–1989; **Бялькевіч** – Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. Мн., 1970; **Ветка** – Манаенкова А.Ф. Словарь русских говоров Белоруссии: Ветковские говоры. Мн., 1989; **Гомельшчына** – Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны // Беларуская мова. Мн., 1976–1982; **Жыдовіч** – Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / Пад рэд. М.А.Жыдовіч. Мн., 1970–1977; **Каспяровіч** – Каспяровіч М.І. Віцебскі краёвы слоўнік. Віцебск, 1925; **Магілёўшчына** – Матэрыялы да абласнага слоўніка Магілёўшчыны. Мн., 1981; **Мяцельская** – Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі: У 2 т. / Пад рэд. Е.С.Мяцельскай. Мн., 1990. Т. 1; **Паўночны захад Беларусі** – Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. Мн., 1979–1984; **Пскоў** – Псковский областной словарь с историческими данными. Л., 1967–1990; **РБС** – Русско-белорусский словарь: В 3 т. Мн., 1993; **СРНГ** – Словарь русских народных говоров. М., Л., 1965–1992; **ССРЛЯ** – Словарь современного русского литературного языка. М., Л., 1950–1965; **Сцяшковіч** – Сцяшковіч Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. Мн., 1983; **ТСБМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1977–1983; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1986–1987; **ЭСРЯ** – Этимологический словарь русского языка / Под ред. Н.М.Шанского. М., 1972; **Янкова** – Янкова Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны. Мн., 1982.

Т.В.ВЕРНІКОЎСКАЯ

ДА ПАНЯЦЦА АДРАСАТНАЙ СІТУАЦЫІ (на матэрыяле польскай і іншых славянскіх моў)

Адрасатная сітуацыя (АС) як адна з тыповых сітуацый мовы – семантыка-сіntaxічная з’ява, таму для паняцця АС важна вызначыць яе асноўныя семантычныя і сіntaxічныя якасці. Абапіраючыся на прыметы катэгорыяльнай сітуацыі, якія апісаны А.У.Бандаркам¹, можна даць наступнае азначэнне АС. Адрасатная сітуацыя – гэта прадстаўленая ў выказванні тыповая сітуацыя, у якой апісваецца дзеянне, прызначанае для кагосьці (радзей для чагосьці). Дадзеная семантычная прымета найбольш поўна праяўляе сябе ў сказах з інфарматыўным і данатыўным (ад лац. *donare* “дарыць”) дзеяннем, якое адлюстроўвае